

Dr. Marko Jesenšek | Filozofska fakulteta Univerze v Mariboru

Obstoj in razvoj slovenščine je odvisen od nas samih

S pominjam se ljubljanskega Slovenskega slavističnega kongresa leta 1995. Kongresna razprava o slovenščini v strokovnem šolstvu in okrogla miza o maturi je Silva Faturja spodbudila k razmišljanju, kako naprej. Oba sva se strinjala, da se je slovensko srednješolsko izobraževanje po uvedbi usmerjenega izobraževanja znašlo v slepi ulici. Najini pogledi so se razlikovali le v tem, da sem jaz »prisegal« na stari gimnazijski sistem, ki sem ga kot dijak mariborske II. gimnazije izkusil med letoma 1974 in 1978, Silvo pa je bil prepričan, da je treba pouk slovenščine posodobiti. Spomnim se, da ga ni motil izbor vsebin, ampak je pogrešal razmislek o tem, kako na nov način približati snov mladi generaciji dijakov. Spoznanje je oblikoval v sporočilo, da je veda o poučevanju povsem ignorirana, da se premalo posvečamo didaktičnim vprašanjem in si profesorji tako rekoč ne izmenjujejo pedagoških izkušenj. Pogovor je zaključil z informacijo, da razmišlja o reviji, ki bi se ukvarjala s praktičnimi vprašanji pouka, učitelje v praksi spodbujala k razmišljanju o pristopih poučevanja ter omogočala izmenjavo njihovih pedagoških izkušenj.

Takrat mi ni povedal, da se na Zavodu za šolstvo Republike Slovenije rojeva »njegova« revija *Slovenščina v šoli*. V začetku leta 1996 pa me je presenetilo njegovo vabilo v prvi uredniški odbor revije, ki je bila ustanovljena po zgledu Zavodove *Zgodovine v šoli*. Izgovarjal sem se, da nisem didaktik in ga spomnil na najin obkongresni pogovor ter na moje prepričanje, da je treba naše izobraževanje vrniti na pota, po katerih je več kot uspešno korakalo pred usmerjenim izobraževanjem. Silvo mojega izmikanja ni sprejel, nasprotno, trdil je, da potrebuje nekoga, ki bo v uredništvu revije opozicija novim didaktičnim pogledom, hkrati pa zagovarjal kakovost vsebin.

Nisem dobro razumel, kaj mi je želel povedati, a cenil sem ga kot dobrega poznavalca Ketteja, Vilharja, Gregorčiča, Kosovela, Kosmača, Bevka, Bartola, Iva Groharja, Magajne, Kajuha, Balantiča, Pahorja ..., kot preudarnega kulturnega delavca, avtorja dobrih srednješolskih učbenikov ter recenzenta tržaških slovenskih beril. Kakšno leto pred najinim pogovorom in rojstvom *Slovenščine v šoli* sem prebral njegovo oceno tržaških beril, ki jo je pod naslovom »Žlahtna konservativnost« objavil v *Jeziku in slovstvu*.

Silvo Fatur je prenovu pouka videl v interdisciplinarni povezavi »slovenistične stroke« in »sodobne didaktike«. V praksi je to pomenilo, da je za pouk književnosti treba imeti dobro izbrano »antologijo/berilo s širšim izborom« in dodatno še »didaktično premišljen učbenik«, tj. predvsem priročnik, ki bo dijaka navajal na »samostojno in aktivno komunikacijo z leposlovnim berilom«. To me je prepričalo, da revija *Slovenščina v šoli* ne želi podaljševati zablod usmerjenega izobraževanja, da ne bo zagovarjala omejenega izobraževanja o književnosti z nekaj izbranimi besedili; zavzemala se bo za moderno organiziran pouk književnosti z »interpretacijskim in problemskim pristopom«. Tako sem povabilo sprejel in postal član prvega uredniškega odbora *Slovenščine v šoli*.

V uvodniku prve številke revije je Silvo napisal, da bo težišče revije v šolskem jezikovnem vsakdanu in »se bo s svojim poslanstvom vključevala v pomemben projekt prenovu pouka slovenskega jezika in književnosti, ki pod taktirko dr. Matjaža Kmecla in v okrilju Ministrstva za šolstvo že teče. Revija želi biti že od vsega začetka vseslovenska – vse to v prepričanju, da je prišel čas, ko moremo in moramo vse svoje strokovne sile za ohranjanje in razvijanje bogastva slovenskega jezika in za njegovo krepitev na poti skozi 21. stoletje.«

Oba sva zagovarjala koncept prenovu pouka slovenskega jezika in književnosti, čeprav na projekt šolske prenovu nisva imela vedno enakih pogledov. Silva je pritegnil predvsem posluh prenoviteljev za književno in jezikovno didaktiko, mene pa spoznanje, da sta najpomembnejša vzroka za nevzdržen položaj, ki je nastal pri pouku slovenščine, neprimerno izobraževanje in slab položaj učiteljev. Nagovoril me je, da sem za revijo pripravil svoj pogled na to vprašanje in čeprav se z vsem, kar sem zapisal, ni strinjal, ga je objavil v celoti. Motilo ga je npr. moje prepričanje, da fakultete razpisujejo preveč študijskih mest za izobraževanje učiteljev in da se nam bo to dolgoročno maščevalo. Zapisal sem, da slabi dijaki, ki se lahko vpisujejo na fakulteto (zelo malo se jih s prvo prijavo odloči za študij slovenskega jezika in učiteljski poklic, zato se razpisana mesta napolnijo šele po drugi in tretji prijavi pozno jeseni), ne bodo sposobni slediti načrtovani prenovi študija. Poudaril sem tudi, da je treba

spremeniti takratno maturo, ki se je kakovostno močno poslabšala, ker se je oddaljila od klasične mature.

Bližje sva si bila s pogledom na položaj in vrednotenje učiteljevega dela. Opozarjal sem, da je status učiteljev slovenščine še kako pomemben pri prenovi pouka in da ob prenizkem plačilu ter previsoki delovni obveznosti, kljub najboljšim željam, ne bodo mogli uspešno udeležati ciljev prenove pouka. Najprej je treba zadovoljivo rešiti njihovo eksistenčno vprašanje, šele potem bodo premišljena metodično-teoretična izhodišča za prenovu pouka slovenščine lahko uspešno prenašali iz teorije v prakso. Tako sem razmišljal leta 1996, žal se stvari vse do danes niso spremenile na bolje.

Bolj sva se razlikovala glede eksterne mature – jaz sem ji nasprotoval, Silvo jo je z nekaterimi omejitvami zagovarjal. Prepričan sem bil, da nima smisla »odkrivati tople vode« in se je treba vrniti k interni maturi, kakršno sem kot gimnazijec opravil na mariborski II. gimnaziji. Pri novi maturi sem opozarjal na škodljivo amerikanizacijo našega izobraževalnega sistema, ki sem jo prepoznaval v birokratskih pravilih in nepotrebnem »globalnem« izobraževanju ocenjevalcev na seminarjih pod vodstvom Državne maturitetne komisije. Silvo se ni strinjal, da je tako zamišljena eksterna matura »slaba, nepotrebna in škodljiva in bi jo bilo treba odpraviti ali vsaj spremeniti, dokler je še čas«. Zagovarjal je »testne pole«, ki so bile zame »katastrofa«, saj so merile spretnosti, ki niso kazale resničnega znanja dijakov. Spomnim se npr. nepotrebne pozornosti vzbujajočega dogodka, ko po kriterijih eksternega ocenjevanja na maturi ni bilo možno priznati odgovora dijaka, ki je pravilno izpolnil dopisnico, a je besedilo napisal »čez za to namenjen prostor«. Posledice take abotnosti so danes kot na dlani!

S Silvom sva si bila najbolj enotna v spoznanju in stališču, da »... slovenščina po eni strani še nikoli ni imela tako ugodnega in uglednega mesta v družbi evropskih jezikov, po drugi pa spričo velikih družbenih premikov našega časa ob znanih in starih nevarnostih prežijo nanjo še nove, kakršnih še ni bilo v njenem tisočletnem razvoju« (Reviji na pot, 1996).

Jezik in kultura nista le Prešeren ali Bohorič, ampak vse, kar počnemo, si želimo, znamo in ne znamo. Jezik in kultura nas usmerjata, določata in ustvarjata naš vsakdan, naše življenje, sta celota vseh dosežkov in vrednot družbe. Pri tem mislimo na splošno jezikovnokulturno razgledanost, kulturo mišljenja, srčno kulturo, visoko govorno kulturo, tehniško kulturo naših ljudi ali Prešernovo kulturo pesnikovega izraza. Naša kultura je slovenstvo in slovenskega jezika in kulture ne smemo zabarantati.

Zdi se mi, da bi se o vseh teh stvareh s Silvom Faturjem pogovarjala letos jeseni, če bi se lahko spet srečala na Slavističnem kongresu v Celju. Povedal bi mi, da je v svoji knjigi Okruški leta 2010 »okružil« ontološke lastnosti jezika v preprosto spoznanje: »Materinščina je jezik srca«.

Danes ta jezik, žal, preganjamo sami! Verjetno bi se skupaj spraševala, ali Slovenci v letu 2024 potrebujemo novo *Majniško deklaracijo* o tem, da je slovenski učni jezik samoumeven in je najboljši (edino primerno!) orodje slovenskega profesorja v slovenskem vzgojno-izobraževalnem okolju. Strinjala bi se, da je izrinjanje slovenščine iz javne rabe narodni samomor, ki so se ga zavedali snovalci Zedinjene Slovenije, organizatorji taborskega gibanja, pisci *Majniške deklaracije* leta 1917 in 1989, gibanje *Slovenščina v javnosti*, slovenski jezikoslovci vodniki in številni slovenski razumniki.

Če bi se torej s Silvom lahko srečala, bi gotovo skupaj razpravljala o današnjih pojavih imperializacije jezika, ko zakonitosti kapitala spodbujajo rabo globalnega jezika, koristnega za finančne naložbe, ki prinašajo dobiček; ko v

Kaj je *Gourmet over Mura*?

Belil sem si glavo, kakšne skrivnosti neki se skrivajo za čudežem, imenovanim *Gourmet over Mura*. Najprej sem se zapičil v *gourmet*. Ali ga naj izgovarjam na angleški ali na ameriški način? S prekmurskim, prleškim, ljubljanskim, morda briškim prizvokom ali naj poskusim s slovensko zborni izreko? Ubožno znanje angleščine bi me lahko napeljalo celo do gaverme(n)ta na oni strani Mure, kar bi ob stoletnici združitve Prekmurja z matično Slovenijo tudi bilo možno?! Ta nespodobni preblisk sem hitro izrinil iz misli in začel iskati druge neustrezne izraze v manjvredni slovenščini: prevzeta gurman in gastronom bi bila za jezikovne globalizatorje še sprejemljiva, tudi delikatesa bi še »šla skozi«, sladokusec pa bog ne daj, saj še od daleč ne pove, kar se skriva v gourmetu, ki ga je angleščina prevzela iz stare francoščine, potem ko se je iz služabnika in pomočnika povzpел do trgovca z vinom in postal cenjen vinski poskuševalec in poznavalec vin, Angleži pa so ga povišali še v gourmet chef, tj. v gurmanskega strokovnjaka. Nemški feinschmecker bi šlo, naš sladokusec pa je premalo ugleden in je preblizu požeruhu, manjka pa mu epikurejskega duha in uživanja, ki se bleščita le v gourmetu. Skrivnost, ki se oglašuje kot *Gourmet over Mura*, je torej v nagnjenju do navdušenja za izbrane jedi! Ubožna slovenščina, koliko besed, da pove, kar

izraža gourmet, porečejo angлизatorji! Nato je bilo potrebno odkriti še uganko o over Muri. Iz strokovne literature vem, da so celo Američani ohranili za poimenovanje slovenske pokrajine na levi strani Mure izraz Prekmurje in da tudi v mednarodnem jezikoslovju velja za termin besedna zveza *prekmurje language*. Kaj je torej bistvo pogruntavščine *over Mura*? Malce me spominja na že pregovorno neumnost trivialnih anglizatorskih besednih zvez *Over-Mura moving cake* ali *Prekmurian layer cake* za vsem dobro znano prekmurško gibanico, ki se kot slovenska potica ohranja tudi v angleškem oz. ameriškem zapisu, ne pa tudi v anglizatorski slovenščini/slangvenščini. »Skrivnosti« so torej odkrite? Bi bile, če ne bi brskajoč po spletu naletel na razlago avtorjev takega anglizatorstva: »Spoznajte in prepustite se izbranim okusom, ki jih ponujajo izbrani ponudniki domačih, kulinarčnih storitev, združeni v »Gourmet over Mura.« V nadaljevanju je naštetih sedem domačij *over Mura*, med njimi sta npr. gostilničar na levi in vinar na desni strani Mure. Torej *over Mura* ni Prekmurje, *over Mura* je menda Pomurje. Toda ne, saj sem v nadaljevanju prebral: »Kaj je *Gourmet over Mura*? Včasih smo potovali, da smo kaj videli! Danes potujemo, da okušamo! Prvovrstno doživetje spoznavanja Pomurja nudi kar sedem ponudnikov, zbranih v projektu, ki bo obiskovalce popeljal na različne destinacije SV Slovenije. Na skupni poti lahko obiskovalci izberejo svoje kulinarčno doživetje in si prilagodijo obisk posamezne domačije, kjer lahko spoznajo različne kulinarčne dobrrote. *Gourmet Over Mura* je zamišljen kot kulinarčni izlet, čeprav vavčerjev ni potrebno izkoristiti v enem dnevu pri vseh ponudnikih. Je pa priporočljivo, ker tako dobi gost v enem dnevu vrhunsko kulinarčno izkušnjo Prekmurja.« Nehal sem odkrivati skrivnosti, saj sem spoznal, da je v trivialni angleščini *over Mura* severovzhodna Slovenija, Pomurje in/ali Prekmurje (ali nekaj takega), *gourmet* pa vse in še več: izbrani okus, kulinarčna storitev, kulinarčno doživetje, kulinarčne dobrrote, kulinarčni izlet, kulinarčna izkušnja. Uboga, skromna trivialna angleščina ustvarjalcev tega jezikovnega zmazka! Verjetno je *over Mura* za njih kar strokovni izraz za vse, kar je še slovenskega na levi strani Save! Izbrano jezikovno doživetje pa ni omejeno le na Prekmurje, ampak se je ta anglizatorska izkušnja kot koronavirus neustavljivo razširila po Sloveniji.

(Vir: M. Jesenšek, iz referata na posvetu *Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih*. SAZU, 14. junij 2019)

talilni lonec globalnega »izobraževanja« vdira popreproštena angleščina kot *lingua franca* učnega in znanstvenega okolja ...

Sancta simplicitas! Jezik postaja blago na trgu nadzorovanega mišljenja, za to pa je primerna le trivialna angleščina po meri logike kapitala. Po tej logiki se bo morala materinščina odpovedati svojemu izobraževalnemu in znanstvenemu jeziku, nakar bo dokončno izgubila družbeni prestiž še z ukinitvijo uradnega jezika (kar je bilo nekoč že videno v odnosu med slovenščino in nemščino, nato še med slovenščino in srbohrvaščino). Jezikovna nelojalnost do slovenščine bo kmalu omogočila, da se bo iz elitističnih znanstvenih in univerzitetnih krogov – spodbujena z že uveljavljenim popreprostenim jezikom trgovine in športa – angleščina samoumevno razširila na vse druge javne oblike sporazumevanja.

Evropska jezikovna politika spodbuja znanje tujih jezikov ter jezikovno in kulturno raznolikost, kar pa ne pomeni, da zahteva tudi poučevanje in učenje v tujem jeziku. Jezik ni le sredstvo za sporazumevanje, je veliko več, je človekova misel, njegov začetek in konec, hkrati pa omogoča spoznanje o obstoju zavednega in tega, kar je zunaj zavesti. Je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati. Napačno mišljenje, da izobraževanje v tujščini ponuja boljše znanje, je nazorno razkrinkal Cankar v črtici *Realka*. Ko namreč beremo Cankarja, spoznavamo zgodbo o medčloveških odnosih, ki se ustvarjajo s sporazumevanjem. »Pouk naj poteka v slovenščini!« Zveni znano – to je bila zahteva taborskega in deklaracijskega gibanja, tako smo se uprli skupnim jedrom in tako je razmišljal Pavček, ko je leta 1989 med drugim zahteval »zagotavljanje duhovne blaginje« za Slovence.

Zato so izzivi današnje *Slovenščine v šoli* še vedno tisti, ki so bili postavljeni v viziji prvega uredništva pod vodstvom Silva Faturja. Pedagoška razlaga literarnega in jezikovnega ustvarjanja v slovenščini naj postane mnogo več kot le učna snov – naj bo razmišljanje, ki presega jezikovni globalizem našega časa in slovenskega kvazipolitiziranja in unielitiziranja. Naj odpira vprašanja splošne kulture in razgledanosti, kulture mišljenja, srčne kulture, visoke govorne kulture učiteljev in učencev, profesorjev in dijakov.

Leta 1996 je bilo treba postaviti v središče slovenskega izobraževalnega prostora moderno didaktiko in metodiko ter omogočiti pogoje za medsebojno izmenjavo pedagoških izkušenj. Danes je temu treba dodati jezikovno odprtost, jezikovno kulturo in predanost jeziku ter tako ustaviti negativno jezikovno

asimilacijo, ki se v imenu globalizacije, modnosti in eksibicionizma poskuša uveljaviti v globalnem izobraževanju, znanosti in raziskovanju, politiki ter posameznih strokah.

Silvo Fatur bi imel gotovo več predlogov in rešitev na vprašanja: Kako ustaviti uniformiranost globalnega izobraževanja ter zagotoviti kakovostno izobraževanje v slovenščini na naših šolah? Ali je zaradi »internacionalizacije« res treba pozabiti na vse dobro, kar smo že imeli in sprejeti slabše, zato da bomo »globalno primerljivi«? Ali moramo verjeti »lažnim prerokom«, da je poučevanje v slovenščini nepotrebno in brez prihodnosti?

Ne, za tistega, ki ve, kam gre, je veter vedno ugoden. Zato bi se s Silvom verjetno pogovarjala tudi o vzgojni vlogi naše šole, o domoljubju, ki ga je v našem učnem okolju odločno premalo, o ustvarjanju splošne kulture in razgledanosti, o pomembnih vidikih nacionalnega jezika ...

Slovenski knjižni jezik in kultura sta zelo pomemben identifikacijski simbol in sestavni del naših moralnih vrednot, s katerimi se predstavljamo v globalni skupnosti – gre za naš odnos do drugih in do sebe, za zavedanje o večstoletni kulturni in jezikovni dediščini, ki jo je treba razumeti in prenašati na nove generacije. Jezik je mnogo več kot le vsebinsko prazno in obrabljeno sporazumevanje – je naš začetek in konec, je umetnost in umetnost sporazumevanja hkrati. V tem pomenu ostaja jezikovno vprašanje najtesneje povezano z narodnostnim.

Tako kot je Silvo Fatur razmišljal že v svojem članku *Jezik kot primerjalna prednost* (Primorska srečanja, 2001), je to zavedanje treba vključiti v naše šolsko in vseživljenjsko izobraževanje. Naraščanje popularnosti nacionalnih jezikov v evropskem prostoru kot odgovor na integracijo in globalizacijo, še zlasti na vse večjo prevlado anglosaške miselnosti, kulture in jezikovne prakse, kaže, da imajo nacionalni jeziki znotraj integracije velik civilizacijski pomen – ohranjajo raznolikost Evrope in s tem potrjujejo njeno globalno identiteto. Zato je eno od poslanstev *Slovenščine v šoli* še naprej, da ponuja priložnosti za razmislek o vlogi nacionalnih jezikov pri izvajanju multijezične strategije v integracijskih in globalizacijskih procesih, v katerih bi moralo biti ohranjanje jezikovne in kulturne raznolikosti obogatitev in ne slabost. **»Sami moramo spoštovati svoj jezik, literaturo in kulturo, če želimo, da nas bodo spoštovali tudi drugi!«**

Literatura

Jesenšek, M. (2021). Quo vadis, slangvenščina? V: *Jezikovna samozavest – obstoj in razvoj materinščine je odvisen od nas samih*. Zbornik posveta. SAZU, 14. junij 2019. Str. 79–102. Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

